



# **FOLIUM CLASSICUM**

**Nro 88  
16.9.2015**



## Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Olli Salomies	3
Passages from Antiquity to the Middle Ages VI 6.-8.8.2015, Tampereen yliopisto	Pia Mustonen	4
Inscriptiones Graecae 200-vuotisjuhla Berliinissä	Erkki Sironen	6
Keväällä 2015 palkitut ylioppilaat	Toim. Katja Varakas	7
XVI International Congress of the International Association for Neo-Latin Studies (IANLS), 2.-7.8.2015, Wien	Raija Sarasti-Wilenius	8
Studia vinosa Vindobonensia	Anna-Maria Wilskman	9
Römisches Recht auf Griechisch. Prolegomena zu einer linguistischen Untersuchung der Zusammensetzung und Semantik des byzantinischen prozessrechtlichen Wortschatzes	Matias Buchholz	11
Sunoikisis DC – liittouma klassisten kielten opettamiseksi	Marja Vierros ja Timo Korkiakangas	12
Suomalaisen pyhiinvaellukset keskiajalla näyttely	Katja Varakas	14
Uutta Kirjallisuutta	Toim. Katja Varakas	16
Syksyn 2015 tapahtumia	Toim. Katja Varakas	17

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kaksi kertaa vuodessa lukukausien alussa niin painetussa muodossa kuin sähköisesti yhdistyksen kotisivuillakin. Päätoimittaja: professori Olli Salomies; toimitussihteeri: FM Katja Varakas.

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii professori Olli Salomies (olli.salomies@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (antero.tammisto@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FM Katja Varakas (katja.varakas@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (mika.kajava@helsinki.fi) ja dos. Anneli Luhtala (anneli.luhtala@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite on Maailman kulttuurien laitos, Klassillinen filologia, PL 24, 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Danske Bank FI93 80001470979064 (viite-numero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 25 euroa, opiskelijamaksu 5 euroa.

Yhdistyksen KOTISIVUT: [www.helsinki.fi/hum/kla/kfy](http://www.helsinki.fi/hum/kla/kfy)

*Kannen kuva: Oviaukko Bosran arkeologisella alueella, Syyria 8.3.2011. Kuva Katja Varakas.*

# Puheenjohtajan tervehdys

*Olli Salomies*

Klassillis-filologinen yhdistys toivottaa kaikille jäsenilleen hyvää syksyn alkua 2015! Yhdistyksen ohjelma muodostuu tänä syksynä kuten aikaisemminkin esitelmätilaisuuksista; tätä kirjoitettaessa näistä on kuitenkin varmistunut vasta ensimmäinen 6.10. Seuraavista tiedotetaan niiden varmistuttua kaikilla mahdollisilla tavoilla hyvissä ajoin.

Tiistaina 6.10. klo 18 Martti Leiwo pitää esitelmän aiheenaan *Suoraa puhetta kirjeissä – kirjeenkirjoittajia Egyptin antiomaassa*. Tilaisuus pidetään Helsingin yliopiston Päärakennuksessa salissa 21. Esitelmä liittyy yhteen niistä tutkimusaiheista, joita käsitellään Martti Leiwon johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa *Act of the Scribe: Transmitting Linguistic Knowledge and Scribal Practices*. Hanke on nelivuotinen ja se alkoi 1.9.2015.



Yksityiskohta punakuvio kylixistä, Cerveteri 500-400 eKr. Antikenmuseum Berlin F 2285.

# Passages from Antiquity to the Middle Ages VI

## 6.–8.8.2015, Tampereen yliopisto

*Pia Mustonen*

Tampereen yliopiston Trivium-tutkimuskeskuksen järjestämää kuudetta *Passages from Antiquity to the Middle Ages* -konferenssia vietettiin 6.–8.8.2015 välimerellisen helleaallon saattamana. Yhteensä 33 esitelmän aihepiirit ulottuivat ajallisesti Rooman legendaariselta kuningasajalta aina 1500-luvulle asti, ja maantieteellisesti Euroopan ja Lähi-Idän ohella sivuttiin hieman Etelä-Amerikkaakin.

Konferenssin teema '*On the Road: Travels, Pilgrimages and Social Interaction*' oli vedonnut tällä kertaa erityisesti keskiajan tutkijoihin, joista useimmat olivat perehtyneet nimenomaan pyhiinvaeltajiin ja -vaelluksiin. Aihepiiri liittyi läheisesti myös Museokeskus Vapriikissa tammikuussa avattuun näyttelyyn *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla*, johon konferenssivierailta oli mahdollisuus päästä tutustumaan.

Kolmipäiväisen konferenssin avannut pääpuhujana Ray Laurence (University of Kent) aloitti ei-uskonnollisiin matkoihin keskittyneen session esitelmällä liikkuvuudesta, matkustamisesta ja muuttoliikkeestä Rooman keisariajalla. Osteoarkeologisten tutkimusten perusteella 200–300-luvuilla roomalaisen Britannian väestöstä n. 20–30% oli syntynyt nykyisen Yhdistyneen kuningaskunnan alueen ulkopuolella – maahanmuuttajien osuus oli siis peräti kaksinkertainen nykypäivään verrattuna. Laaja mobiliteetti vaati kehittyntä infrastruktuuria, ja mailipylväiden, teiden sekä siltojen kaltaiset kiinteät rakenteet muodostavatkin suuren osan matkustamiseen liittyvästä todistusaineistosta. Samaisen infrastruktuurin pohjalla liikkui myös Fabienne Meiers (University of Luxembourg), joka keskittyi hevosvoimin tehtyyn matkantekoon urbaanin liikkuvuuden näkökulmasta antiikista keskiajalle.



Konferenssin yleisöä. Kuva: Katariina Mustakallio

Materiaalisiin todisteisiin matkustavaisista yleisöä perehdytti mm. Anu Koponen (Aalto-yliopisto), joka käsitteli arkkitehtonisten vaikutteiden kulkeutumista antiikin maailmassa roomalaisten arkkitehtien Kreikanmatkojen seurauksena. Eva-Maria Butz ja Alfons Zettler (University of Dortmund) puolestaan esittelivät tutkimusprojektiaan kristittyjen pyhiinvaeltajien jälkeensä jättämistä graffiteista antiikista keskiajalle. Seuraavia Rooman-matkoja varten vinkiksi: näitä on säilynyt erityisesti Vatikaanin nekropoliissa sekä San Sebastianon katakombeissa.

Matkustamisen teemaa kirjallisuudessa käsittelevät Katariina Mustakallio (Tampereen yliopisto), jonka aiheena olivat naimattomat neidot ja näiden toiminta kodin ulkopuolella moraalisina esimerkkeinä Rooman kirjallisessa traditiossa, sekä Elina Pyy (Helsingin yliopisto) esitelmässään maanpaosta ja identiteetistä roomalaisessa sotaepiikassa.

Pisimmälle kuvitteellisen matkustamisen idean vei kenties Jill Bradley (Radboud University Nijmegen), joka tarkasteli Hieronymus Boschin (n. 1450–1516) maalauksia meditatiivisina välineinä ja muistutuksina ihmisen hengellisestä vaelluksesta maan päällä. Bosch kuvasi teoksissaan metaforisten matkamiesten ohella tuttuja maisemia surrealistisiin elementteihin yhdistettyinä luoden näin katsojalle tunteen sielun matkanteosta. Tiesitkö muuten, että Bosch kätki useimpiin maalauksiinsa pöllön, epäpuhtauden symbolin, tarkkailemaan tapahtumia?

Seuraava *Passages*-konferenssi järjestetään Tampereella jälleen kolmen vuoden kuluttua eli syyskaudella 2018.



Loppupaneeli. Vasemmalta oikealle: Cecilia Gaposchkin (Dartmouth College), Arja Karivieri (Stockholm University), Katariina Mustakallio (Tampereen yliopisto), Christian Krötzl (Tampereen yliopisto).

# Inscriptiones Graecae 200-vuotisjuhla Berliinissä

*Erkki Sironen*

Osallistuin Berliinissä pidettyyn *Inscriptiones Graecae* (alunperin *Corpus Inscriptionum Graecarum*) -instituution 200-vuotisjuhliin 20.-22.8.2015; jo keväämmällä tuli täyteen 200 vuotta siitä, kun Preussin Tiedeakatemia hyväksyi August Boeckhin tekemän hakemuksen piirtokirjoituscorpuksen aikaansaamiseksi. Vuonna 1902 nimeksi tuli *Inscriptiones Graecae*, ja julkaisukieli on yhä latina.

Intensiivisen kansainvälisen konferenssin aikana kuultiin 23 puheen ja esitelmän aikana kuutta kieltä: saksaa, englantia, ranskaa, nykykreikkaa, latinaa sekä epigrammin verran humanistikreikkaa. Puhujia oli Saksasta, Ranskasta, Kreikasta, Yhdysvalloista, Englannista, Sveitsistä, Romaniasta ja Kyprokselta. Englantilaisien, kreikkalaisten ja ranskalaisten viiden puheenjohtajan lisäksi puheenjohtajina toimi itävaltalainen ja suomalainen (allekirjoittanut).

Yhtä poikkeusta lukuunottamatta Berliinin-Brandenburgin Tiedeakatemia tiloissa (Gendarmenmarkt) Leibniz- ja Einstein-salissa pidetty konferenssi oli rakennettu loogisesti: avajaisillan jälkeen läpikäytiin erilaisin näkökulmin IG-projektin kattama alue Kreikasta Balkanin kautta Kyprokselle eli IG I ->IG XV. Palatakseni avajaisiltan: kolme kiintoisaa tervehdyspuhetta seurasi Klaus Hallofin esitys Wilamowitzin näkemyksestä (huippuna kaksi kuulokuvaa mestarifilologin puheista sadan vuoden takaa) ja Denis Feisselin tunnin mittainen saksankielinen juhlaesitelmä valtavan laajasta keisari Anastasioksen ediktistä Jordaniassa.

Perjantaina oli ensin vuorossa kolme osiota aiheenaan Attikan (A. Matthaiou & S. Tracy), Peloponnesoksen (A. Makri & A. Themos) sekä Boiotian (Papazarkadas, Y. Kalliontzis & R.K. Pitt) tulevat corpukset

- erityisen lupaavasti edistyvät Lakonia ja Boiotia lähinnä kreikkalaisten, brittiläisten ja italialaisten tutkijain ansiosta. Lounastauon jälkeen kuultiin kiintoisa oppihistoriallinen esitelmäpari Delfoin saksalais-ranskalaisen IG VIII -hankkeen epäonnistumisesta yli sata vuotta sitten; syyt olivat etupäässä henkilökemialliset. Oli liikuttavaa kuunnella strassburgilaisen Anne Jacquemin selostusta saksaksi — nimenomaan kiistan toisen osapuolen Hans Pomtowin (1859–1925) kunniaksi! Ilta vietettiin Altes Museumissa kuunnellen toista juhlaesitelmää, Angelos Chaniotiksen hengästyttävän vauhdikasta selostusta yöllisestä epigrafiikasta, enimmäkseen graffitoista. Syystäkin oli yleisön herkimpiä etukäteen varoitettu, että esitelmä sisältää roisia sanallista ja kuvallista materiaalia. Tästä esityksestä sain erityisen hyvää tukea omalle Korintin graffitotulkinnalleni. Ilta päättyi Akatemiarakennuksen kattoterassin cocktail-tilaisuuteen.

Lauantaiaamuna jatkettiin keskisen ja pohjoisen Kreikan (D. Rousset & P. Nigdelis) sekä Romanian (A. Avram) corpusten tiimoilta. Kreikan saaristosta oli valittu esiteltäväksi Khios (G. Malouchou), vaikka Hallofin valmistelema Kos on jo puolivälissä. Oman puheenjohtajuuteni alaisuudessa pohdittiin Kyproksen tavukirjoitusten metodologisia ongelmia IG:n kannalta (M. Egetmeyer) sekä Kyproksen monipuolista alfabeettista corpusta (M. Kantirea). *The Lexicon of Greek Personal Names* -julkaisun historia (R. Parker) oli hauska päätös opettavaiselle konferenssille.

Eniten kolmen päivän aikana kohahdutti ja kuohutti D. Roussetin ylipitkä ranskankielinen esitelmä IG:n nykyisyydestä ja tulevaisuudesta, nimellisesti hänen kesken-eräisen Fokis/Doris-corpuksensa pohjalta.

Roussetin ehdotuksen mukaan olisi palattava ranskalaistyyppiseen puhetulvaiseen kommentaariin ja luovuttava latinasta kansalliskielten eduksi! Klaus Hallof vastasi seuraajansa tekevän 2020-luvulla seuraavan kielivalinnan, mutta jo nyt IG:n verkkosivujen kautta on saatavilla tärkeimpien piirtokirjoitusten saksankielisten käännösten lisäksi mm. englanninkielisiä käännöksiä. A. Mattahaiou muistutti, että käännös on pelkkä tulokinta, eikä teksticorpuksen kreikkaa pidä unohtaa. Arvattavasti (ranskalaiset ym.) latinattomat nykyopiskelijat ja laiskemmat tutkijat mielihyvin tyytyisivät (ranskalaisiin ym.) käännöksiin, eikä Sorbonnen professo-

rien tarvitsisi enää ponnistella latinan kirjoittamisessa, vaan he voisivat kirjoittaa suoraan äidinkielellään - 2000-luvulla edittoreiden äidinkieli on ollut makedonia, saksa, nykykreikka, englanti, suomi, italia ja espanja. . .

Kaiken kaikkiaan opettavainen konferenssi, jossa sai jälleen tavata rakkaita opettajiaan ja kollegojaan sekä tutustua uusiin (etupäässä nuorempiin) corpustyöntekijöihin. Avajaisiltana paikalla oli toista sataa epigrafiikkaa - myös CIL:n väkeä. Seuranneina päivinä osallistujamäärä vaihteli 50–70 välillä. Työ jatkuu, ja seuraavan kerran IG täyttää pyöreitä vuosia v. 2065.

## Keväällä 2015 palkitut ylioppilaat

### Latinan laajemman oppimäärän *laudatur*

Jouni, Tapio Kauppinen

Saarijärven lukio

### Latinan laajemman oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Matti Juhani Sonninen

Tampereen aikuislukio

### Latinan lyhyen oppimäärän *laudatur*

Katja Juusela

Turun klassillinen lukio

Iiris, Vilhelmiina Kaija

Ressun lukio

Kia, Karoliina Karhunen

Lohjan yhteislyseon lukio

Sampsa, Tapio Konola

Ressun lukio

Tapio Koski

Turun klassillinen lukio

Jonna, Julia Nokelainen

Lohjan yhteiskoulun lukio

Fanni Pentikäinen

Tampereen klassillinen lukio

Janne Veikko Saaranen

Oulun lyseon lukio

Samuel, Tuomo, Mattias Tammekann

Kuopion klassillinen lukio

### Latinan lyhyen oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Miisa, Jasmin Herranen

Lahden yhteiskoulun lukio

Eeva Huupponen

Tampereen klassillinen lukio

Valteri Manninen

Turun klassillinen lukio

Linnea, Adalmiina Mustonen

Helsingin luonnontiedelukio

Satu, Anna-Riitta Riikonen

Kuopion klassillinen lukio

Eemeli Tuomisto

Turun klassillinen lukio

# XVI International Congress of the International Association for Neo-Latin Studies (IANLS), 2.–7.8.2015, Wien

Raija Sarasti-Wilenius

Elokuussa 2015 Wienin yliopisto isännöi *International Association for Neo-Latin Studies* -yhdistyksen (IANLS) joka kolmas vuosi järjestettävää kongressia yhtenä yliopiston 650-vuotisjuhlavuoden tapahtumista. Yliopiston komea päärakennus pyrki säilyttämään helteisen viikon aikana seiniensä arvokasta viileyttä; kokonaan se ei siihen kyennyt ilman koneellista ilmastointia, kun ulkona lämpötila nousi parhaimmillaan 38 asteeseen. Yhdistyksen omassa 44 vuoden historiassa kongressi oli järjestyksessään kuudestoista. Mukana oli vielä useita henkilöitä, jotka ovat osallistuneet yhdistyksen kongresseihin joko aivan ensimmäisestä tai toisesta kongressista alkaen, kuten Walter Ludwig (Hampuri), Minna Skafte Jensen (Kööpenhamina) ja Chris Heesakkers (Leiden, Amsterdam). Kongressin yleisilme oli mukavan tasapainoinen, sillä paikalla oli aiempaa enemmän jatko-opiskelijoita ja alkutaipaleen tutkijoita, joiden osallistumista yhdistys oli pyrkinyt tukemaan jakamalla heille ensimmäistä kertaa matka-apurahoja kongressiin. Myös Suomesta oli ilahduttavasti mukana kaksi jatko-opiskelijaa, joiden esitelmät saivat innostuneen vastaanoton. Wienin otollisen sijainnin vuoksi kongressiin osallistui myös tavallista runsaammin tutkijoita useista Itä-Euroopan maista.

Kongressin teema oli tällä kertaa '*Neo-Latin in local, trans-regional and worldwide contexts*', mutta kuten yleensäkin yhdistyksen kongresseissa kaikki uuslatinan tutkimukseen liittyvät aiheet oli huomioitu abstrakteja arvioitaessa. Tieteenalana uuslatina sijoittuu useiden oppialojen välimaastoon; vain hyvin harvoissa yliopistoissa uuslatina on edustettuna omana oppiaineenaan. Näin ollen

kongressin osallistujien taustat vaihtelevat; klassikkojen lisäksi paikalla oli muun muassa kieli- ja kirjallisuustieteilijöitä, historia- ja taideaineiden edustajia, filosofeja ja teologeja. Tämä laaja-alaisuus näkyi luonnollisesti esitelmissä, joita oli ennätysmäärä, vajaat kolmesataa, ja joita niitä riitti jokaiselle arkipäivälle seitsemään rinnakkaiseen sessioon. Puheenjohtajat oli ohjeistettu pitämään kiinni aikataulusta, joten liikkuminen sessioiden välillä onnistui yleensä sujuvasti. Suomalaisia esitelmätsijöitä oli mukana mm. uuslatinalaista draamaa ja kansankielistä teatteria, kielioppia ja leksikografiaa, kirjoja ja kirjakauppaa sekä kirjallisuuskritiikkiä ja kääntämistä käsittelevissä sessioissa. Yleisesitelmää pidettiin yhteensä viisi, yksi kullakin yhdistyksen virallisella kielellä (englanti, ranska, saksa, italia, espanja). Kongressin kutsussa yhdistyksen johtokunta oli toivottanut tervetulleeksi aiheita, jotka liittyisivät latinan käyttöön eri tieteissä sekä uuslatinan tutkimuksen metodologisiin kysymyksiin. Varsinkin lääketieteen kielen kehitys herätti runsaasti mielenkiintoa. Uuslatinan tutkimuksen metodologisia kysymyksiä pohdittiin muun muassa pyöreän pöydän keskustelussa, johon osallistuivat kolmen kahden äskettäin julkaistun (*Brill's Encyclopedia of Neo-Latin World*, *The Oxford Handbook of Neo-Latin*) ja yhden pian julkaistavan (*Cambridge Companion of Neo-Latin Literature*) uuslatinan käsikirjan toimittajat.

P.S. Jos olet kiinnostunut liittymään jäseneksi IANLS-yhdistykseen, ota yhteyttä allekirjoittaneeseen, joka on yhdistyksen sihteeri.



# Studia vinosa Vindobonensia

*Anna-Maria Wilskman*

Helsingin yliopiston antiikin kielten ja kulttuurien oppiaineryhmällä on Erasmus-vaihtosopimus monien yliopistojen kanssa. Lukuvuoden 2014/2015 vaihtokohteisiin kuuluivat Universität Wien, Tartu Ülikool sekä Panepistimio Kritis. Erasmus-sopimuksia on myös Helsingin ja mm. Rooman Maria SS. Assuntan, Napolin, Sienan sekä Université de Caenin välillä. Lisäksi on mahdollista solmia uusia vaihtosopimuksia sekä yliopistojen välille että opiskelijakohtaisesti. Oma valintani osui Wienin yliopistoon niin sen hyvän maineen ja kursistarjonnan kuin kielen ja kulttuurin vuoksi. Neljän kuukauden kokemus täytti kaikki odotukseni ja olisinkin jatkanut vaihtokauttani, elleivät kaikki tiet olisi vieneet Roomaan.

Päätös lähteä yliopiston kautta opiskelijavaihtoon tuntui itsestäänselvyydeltä heti

opintojen alusta alkaen, sillä tilaisuuden koittaessa tuntuisi haaskaukselta olla tarttumatta siihen: opiskelu ulkomailla kartuttaa sekä akateemista valmiutta että henkilökohtaisia onnistumisen kokemuksia. Suomessa antiikintutkimus on – vaikkakin tunnettu ja tunnustettu – melko pieni oppiala, mutta Keski-Euroopassa se kasvaa huomattavasti suurempiin mittasuhteisiin. Vaihto-opiskelu on omiaan luomaan verkostoja niin kohdemaassa kuin myös sen ulkopuolellakin: kuudesta opettajastani neljä oli ulkomaalaisia ja heistä kolme saksalaisia, ja ”paikallisista” opiskelutovereistani ilmeni, että sängen moni oli muuttanut muualta Itävaltaan koulutuksen vuoksi. Siten vaihto-opiskelu tarjoaa toisenlaisen kokemuksen opiskelusta, mikä itsessään on jo äärimmäisen hienoa, mutta avaa lisäksi ovia tulevaisuuden työskentelyn kannalta.



Osa klassillisen arkeologian laitoksen kipsikokoelmasta. Kuva Anna-Maria Wilskman.

Opiskelin Wienissä pääsääntöisesti klassillista arkeologiaa, mutta osallistuin myös bysantinistiikan, epigrafian ja latinankielisen kirjallisuuden luennoille. Klassillisella arkeologialla, klassillisella filologialla ja bysantinistiikalla on omat laitoksensa, kun taas esimerkiksi epigrafiikka kuuluu yhteen vanhan ajan historian ja papyrologian kanssa (Institut für **Alte Geschichte** und Altertumskunde, Papyrologie und Epigraphik).

Wienin Institut für Klassische Archäologie tarjoaa monipuolista opetusta ja opinnot ovat vapaita kaikille Wienin yliopistossa kirjoilla oleville. Toisin kuin monissa muissa oppiaineissa, opetuskielenä on poikkeuksetta saksa. Itseäni tämä ei haitannut lainkaan, sillä kielitaidon parantaminen oli yhtenä tavoitteistani. Ymmärrän kuitenkin sen, että opetuskielen homogeenisyys saattaa karsia vaihtoa harkitsevia opiskelijoita. Vaihto-opiskelijoille kuitenkin tarjottiin mahdollisuus suorittaa esimerkiksi suuremmat kirjalliset työt englanniksi. Mitä tulee klassillisen arkeologian opetukseen, minua ilahdutti erityisesti sen käytännönläheisyys: muun muassa yliopiston omia ja museoiden kokoelmia käytettiin laajasti hyväksi. Klassillisella arkeologialla on oma, laaja kipsikoelmansa, ja eräs kurssistani pidettiin kokonaisuudessaan Wienin Kunsthistorisches Museumissa. Opetukseen sisältyi myös ekskursioita lähialueiden kohteisiin, ja erään kurssin tarkoituksena oli identifioida pronssisia hautalöytöjä kirjaimellisesti näppituntumalla. Opetukseen kuuluu myös opetuskaivauksia, ja laitoksen ilmoitustaululle ilmestyy kutsuja myös opetuksen ulkopuolisille kaivauksille muun muassa Turkkiin ja Kreikkaan. Klassillisen arkeologian kirjasto on erinomainen, ja saman katon alla sijaitsee myös Itävallan arkeologisen instituutin kokoelma.

Lisäksi yhtenä Wienissä opiskelun ehdottomista hyödyistä oli eri aikajaksojen ja maantieteellisen laajuuden välittyminen. Itävaltalaisen kaiketi kuuluisin arkeologinen kaivauskohde on Efesos, jota hyödynnetään

paljon myös opetuksessa. Lisäksi provinssiin arkeologia oli edustettuna todella hyvin, etupäässä ymmärrettävästi roomalaiset sotilasleirit. Wienin keskeinen sijainti on omiaan myös lyhyille matkoille klassikkoja kiinnostaviin kohteisiin, esimerkiksi läheiseen Carnuntumin arkeologiselle alueelle, joka valitettavasti on suljettuna talvikauden.

Keskieurooppalaiseen tapaan opiskelijoiden odotetaan osallistuvan opetukseen enemmän, kuin mitä esimerkiksi Suomessa on totuttu, ja keskustelua oli hyvin paljon. Opetus koostui meikäläisille tutuista luennoista, proseminaareista ja seminaareista sekä ”kurseista”, joiden opetusmenetelmät saattoivat olla mitä hyvänsä maan ja taivaan välillä. Proseminaareissa ja seminaareissa opiskelijat valmistelivat tieteellisen esitelmän ja kirjoittivat sen pohjalta kurssityön. Esitelmien pohjalta käytiin aina keskustelua, jolloin saman aiheen eri aspekteihin tutustuneiden opiskelijoiden tietämys monipuolista näkökulmia teemaan. Lisäksi kuhunkin kurssiin saattoi sisältyä pienempiä töitä, esimerkiksi lyhyitä suullisia esitelmiä ja artikkeleihin perehtymistä. Interaktiivisemmän opiskelutavan hyödyt olivat selvät ja opiskelijoita selvästi valmennettiin esiintymiseen ja vuorovaikutukseen tiedemaailmassa. Esitelmät toimivat hyvänä harjoituksena sekä esiintymiselle yleisön edessä että oman tutkimuksen esittelylle ja siitä keskustelemiselle kollegoiden kanssa, jotka olivat työskennelleet saman aihepiirin parissa.

Ulkomailla opiskeluun sisältyy myös kotimaata laajemmat mahdollisuudet tutustua antiikin kulttuureita käsitteleviin museoihin. Wienin osalta alaan liittyen mainittakoon Kunsthistorisches Museumiin lisäksi Römermuseum, jossa suhteellisen pientä kokoelmaa on osattu hyödyntää sekä sisällöltään että museologisesta näkökulmasta erinomaisesti. Wienin värikäs historia tarjosi myös jos jonkinmoista rientoa kulttuurinälkäläiselle, ja katseeseeni ilmestyy edelleen kaipausten kipeä kuulto muistelllessani Café Alt Wienin schnitzeliä.

# Römisches Recht auf Griechisch. Prolegomena zu einer linguistischen Untersuchung der Zusammensetzung und Semantik des byzantinischen prozessrechtlichen Wortschatzes

*Matias Buchholz*

Tutkimus käsittelee latinan vaikutusta bysanttilaisajan kreikkalaiseen oikeuskieleen, etenkin sen prosessioikeudellisen (eli oikeudenkäynteihin liittyvän) sanaston koostumukseen ja semantiikkaan. Bysanttilainen oikeuskieli oli vahvasti latinan vaikutuksen alainen, koska bysanttilainen oikeus oli roomalaisen oikeuden suora jatkaja. Tässä työssä on tutkittu eräiden valikoitujen, lähinnä prosessioikeudellisten termien esiintymää aikalaislähteissä. Nämä esiintymät on haettu erilaisista tietokannoista, jotka kattavat lähes kaiken antiikin ja Bysantin ajalta säilyneen kirjallisuuden sekä dokumentaariset lähteet (piirtokirjoitukset ja papyrukset). Työ ei pyri kaikkien relevanttien sanojen kattavaan käsittelyyn, vaan tarkoituksena on valikoitujen esimerkkisanojen sekä metodologisten kysymysten pohdinnan avulla avata uusia näkökulmia bysanttilaisen oikeuskielen tutkimukseen.

Mitä tulee bysanttilaisen oikeussanaston koostumukseen, aiemmat tutkimukset ovat lähes poikkeuksetta painottaneet latinasta otettujen suorien lainojen tärkeyttä. Ne ovatkin erittäin silmiinpistävä osa bysanttilaista oikeussanastoa, mutta ainakin laadullisessa mielessä vain jäävuoren huippu. Tutkimuksen pääväitteisiin kuuluu, että myös vähemmän ilmeisillä latinalaisilla vai kutuksilla oli huomattava rooli. Näitä olivat toisaalta semanttiset lainat (eli käännöslainat ja merkityslainat), toisaalta monien alkuperäisten

kreikkalaisten sanojen jääminen pois käytöstä. Suoria lainoja koskevaan keskusteluun tutkimus pyrkii tuomaan uusia näkökulmia mm. arvioimalla kriteerejä, joilla voitaisiin erottaa kreikkaan täysin kotiutuneet ja vähemmän kotiutuneet lainat toisistaan. Tässä yhteydessä käy myös ilmi, että bysanttilaisissa oikeusteksteissä esiintyy myös selviä koodinvaihtoja latinaan, mitä ei ole aiemmissa tutkimuksissa vielä eksplisiittisesti todettu.

Semantiikan osalta tutkimus tarkastelee etenkin sitä, millaisia merkitysmuutoksia lainasanat kokivat latinasta kreikkaan lainautumisensa yhteydessä sekä miten latina muutti alkuperäisten kreikkalaisten sanojen merkityksiä. Sanojen merkityskentät usein supistuivat tai laajentuivat ja joskus jopa siirtyivät. Tässä on havaittavissa tiettyä systematiikkaa – esimerkiksi suorien lainojen merkityskentät usein supistuivat – johon ei ole aiemmissa bysanttilaista oikeuskieltä käsittelevissä tutkimuksissa juurikaan kiinnitetty huomiota. Yksittäisten sanojen kokemien merkitysmuutosten johdosta myös bysanttilaisen oikeussanaston semanttinen kokonaisrakenne (sanojen väliset merkityssuhteet) on toisenlainen kuin sen esikuvassa, latinassa. Tällä ei tutkimuksessa kuitenkaan havaittu olevan ratkaisevaa merkitystä oikeusjärjestelmän itsensä kannalta.

# Sunoikisis DC – liittouma klassisten kielten opettamiseksi

*Marja Vierros ja Timo Korkeakangas*

Thukydides käyttää *Peloponnesolaisodatt* teoksessaan sanaa *συνοικισις* kuvaamaan pienten kaupunkivaltioiden liittoumaa (3.3.1.). Osallistuimme helmikuussa Leipzigin yliopistossa järjestettyyn Sunoikisis DC 2015 -suunnittelutapaamiseen. Kyseessä on Leipzigin yliopiston Digital Classics –koulutusohjelman aloite, joka liittyy Harvardin yliopiston jo 20 vuotta sitten alkuunpanemaan konseptiin. Harvardissa Center for Hellenic Studies ryhtyi tarjoamaan yhteistä opetusta useissa pienemmissä yliopistoissa. Etuna on opiskelijoiden tutustuttaminen muiden yliopistojen opettajiin, oppilaisiin sekä opetusmenetelmiin. Opettajille tietysti kyse on myös opetusvastuun jakamisesta ja monenlaisen asiantuntijuuden yhdistämisessä opetuksessa.

Leipzigissa tätä mallia on nyt ryhdytty kehittämään digitaalisten työkalujen kautta joita on tarjolla klassikoille jo runsain mitoin. Tarkoituksena oli suunnitella Sunoikisis Europe, mutta koska mukaan on tullut maita Euroopan ulkopuoleltakin, mm. Brasiliasta, ohjelma on nyt yksinkertaisesti nimeltään Sunoikisis Digital Classics (An International Consortium of Digital Classics Programs). Helmikuun suunnittelukokouksessa esiteltiin digitaalisia työkaluja, Digital Classics -projekteja ja lopuksi laadittiin kurssisuunnitelma ensimmäiselle kurssille, joka toteutettiin keväällä 2015 (huhtikuusta heinäkuuhun). Aiheena kurssilla oli mikäpä muu kuin Thukydides ja Peloponnesolaisodatt. Kreikankielisten tekstien rinnalle tulee myöhemmin myös latina.

Opetus toimii siten, että jokaisessa yliopistossa, jossa on kurssille osallistuvia opiskelijoita, on myös paikallinen opettaja,

joka ohjaa oppimista kaikille yhteisten verkkotapaamisten välillä ja on myös vastuussa omien opiskelijoidensa arvosanoista kotilaitoksen käytäntöjen mukaan. Mahdolliset kiinnostuneet opiskelijat yliopistoista, joissa ei ole heille tähän opettajaa, voivat kenties osallistua kuunteluoppilaina, mutta eivät voi saada suoritusta. Opetusperiodin aikana on siis yhteisiä verkkoympäristössä tapahtuvia tapaamisia (Google Hangouts), jolloin joku mukana olevista opettajista luennoi ja toisaalta keskustellaan tapaamisten välillä tehdyistä tehtävistä.

Tehtävät voivat vaihdella paljon riippuen opiskelijoiden valmiuksista ja kiinnostuksen kohteista. Kurssi pohjautuu tukevasti Perseids-alustalle (Tufts University), johon Helsingin yliopiston opiskelijatkin tutustuivat Digiklassikko-kurssillamme syksyllä 2014. Perseids tarjoaa monipuolisia työkaluja ja tekstien, piirtokirjoitusten ja muiden lähteiden kanssa työskentelemiseen. Sen kautta voi esimerkiksi linkittää alkuperäistekstin sanoja käännökseen (mikä käännöksen sana/ilmaus vastaa mitäkin alkutekstin sanaa/ilmausta), joka voi olla kieltä opettelevalle hyödyllistä. Nämä linkitykset tallentuvat alustalle, ja myös muut pääsevät niitä tarkastelemaan. Verratessaan erikielisiä käännöksiä opiskelijat oppivat näkemään, miten eri tavoin kreikan- ja latinankielisiä tekstejä voidaan tulkita. Teksteistä voi toki myös luoda omia käännöksiä ja kommentoida niitä.

Kielen opiskelussa erittäin hyödylliseksi on osoittautunut tekstien kielellinen annoointi, joka toimii Perseids-alustaan kuuluvassa Arethusa-ohjelmassa. Arethusassa sanoille annetaan täydellinen morfologinen



analyysi: kone tarjoaa kaikki mahdolliset vaihtoehdot ja annotoijan eli opiskelijan pitää valita niistä oikea. Sen lisäksi voidaan analysoida sanojen syntaktiset suhteet dependenssioppiopin mukaan. Tuloksena on lauseen syntaktinen puukuvain. Tämän lisäksi Arethusassa on Smythen kielioppiin perustuva semanttisen analyysin mahdollisuus, eli opiskelija voi vaikka määrittellä minkä tyyppisiä genetiivejä tekstissä milloinkin esiintyy. On opettajan päätettävissä millä vaatavuustasolla liikutaan, halutaanko esimerkiksi vain morfologinen analyysi, ei muuta. Annotointeja voi tarpeen vaatiessa myös ohjelman kautta verrata opettajan laatimaan "oikeaan vastaukseen" (gold standard). Perseids-alustalla yhteisön toimintatapa voidaan määrittellä tarpeiden mukaan: esimerkiksi näkeekö opiskelijan lähettämän vastauksen vain opettaja vai kaikki osallistujat ja ketkä voivat kommentoida. Opiskelijoiden tuottamien morfosyntaktisten analyysien syntaktista kompleksisuutta voidaan seurata automaattisesti, mikä kertoo karkeasti kunkin opiskelijan kielellisen analysointikyvyn tasosta. Menetelmällä on toki muitakin sovelluksia.

Kielenoppimisen lisäksi monet muut aspektit ovat mukana. Pelagios-projektin myötä tekstissä olevat paikat voidaan liittää karttapohjaan ja niistä voidaan analysoida kontakteja, reittejä ja verkostoja. Arkeologia

ja piirtokirjoitukset tulivat tämän vuoden kurssilla mielenkiintoisesti mukaan, kun osa opettajista ja kurssilaisista oli Thasoksella kurssin aikana; siellä olevien piirtokirjoitusten kanssa työskentely antoi myös muualla sijaitseville opiskelijoille kenttätöyön tuntua. Mahdollisuuksia tuli kurssisuunnittelun aikana esiin niin paljon, että niistä riittää tuleville vuosillekin. Toivomme, että suomalaisissakin yliopistoissa henkilökunta innostuisi lähtemään tähän mukaan, jolloin opiskelijamme saisivat inspiraatiota siitä, mitä muualla tehdään, kokemuksia verkkooppimisesta ja ennen kaikkea kontakteja muihin oman alansa opiskelijoihin ja opettajiin ympäri maailmaa. Esiin tosin nousi yksi yhteistä toteutusta hankaloittava tekijä: akateemisten kalenterien suuret erot eri maissa. Suomen yliopistoissa ei ole nykyisen lukukausijaon puitteissa helppoa järjestää kursseja, joka kestää huhtikuusta heinäkuuhun.

Tapaamisen ohjelma:

<http://www.dh.uni-leipzig.de/wo/wokshops-seminars/sunoikisis-dc-2015/>

Harvardin Sunoikisiksi sivut:

<http://wp.chs.harvard.edu/sunoikisis/>

Perseids:

<http://sites.tufts.edu/perseids/>

# Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla-näyttely

*Katja Varakas*

Tampereella Tammerkosken rannalla TamPELLAN tehtaan entisessä verstaassa sijaitsevassa museokeskus Vapriikissa avautui 30.1.2015 näyttely, joka esittelee suomalaisten pyhiinvaelluksia keskiajalla. Näyttelyssä kerrotaan pyhiinvaellusten ja -vaeltajien matkatarinoita Suomen ja Pohjoismaiden pyhiinvaelluskohteisiin sekä tunnettuihin Roomaan, Santiago de Compostelaan ja Jerusalemiin. Näyttely on varta vasten rakennettu Vapriikkiin ja sen esineistö on koottu harvalukuisasta kotimaisesta esineistöstä. Täydennystä esineistöön tuovat lainat Ruotsin, Tanskan ja Norjan kansallismuseoista, sekä muutama esine British Museumin kokoelmasta. Näyttely on avoinna 18.10.2015 saakka.

Näyttelyarkkitehtuuri on rakennettu ansiokkaasti ja esineistöä kunnioittavasti. Myös nuoret näyttelyvieraat, joita näyttelyssä vieraillessani oli kiitettävästi, on otettu huomioon. Osa näyttelytiloista muodostaa asiaan kuuluvine esineistöineen rauhallisia yksiköitä, joissa näyttelykävijä voi itse rauhoittua ja arvioida näkemäänsä. Näyttelytilat ovat itsenäisiä kokonaisuuksia ja valottavat pyhiinvaellusten taustoja ja tarinaa.

Pyhiinvaellukset ovat mielenkiintoinen aihe ja syyt lähteä matkalle olivat vaihtelevia. Pitkät vaellukset vaativat ennakkovalmistautumista. Esimerkiksi kristikunnan toiselle laidalle suuntautunutta pyhiinvaellusta varten saatettiin myydä tai pantata omaisuutta.

Avunpyynnöt tai kiitollisuus sekä lahjat olivat olennainen osa hartaudenharjoittamista ja vuorovaikutusta pyhimyksen kanssa. Näyttelyesineistöön lukeutuu kirkkojen pyhimysveistoksia ja reliikkejä. Varsin mielenkiintoisia ovat myös erilaiset votiivi lahjat,

kuten hopeasta valmistettu kädenmuotoinen votiivilahja, joka löytyi Årupin kappelin kaihauksista Tanskasta (Nationalmuseet, Kööppenheimina). Yleisimpiä lahjoja olivat sairaat ruumiinosan tai ihmisen muotoiset vahakuvat tai -kynttilät. Käytäntö on tuttu myös klassikoille. Terrakotasta, joskus arvokkaammastakin materiaalista valmistetut sairaat ruumiinosat kuten korvat ja jalat ovat osa näyttelyesineistöä useissa arkeologisissa museoissa. Modernit votiivilahjat ovat tuttuja myös Napolissa San Gennaron kirkossa vierailleille matkailijoille.

Perinteisesti pyhiinvaellukset on jaettu matkaan käytetyn ajan, etäisyyden ja kohteen merkityksen perusteella kolmeen ryhmään. Läntisen kristikunnan tärkeimmät kulttipaikat Rooma, Santiago de Compostela ja Jerusalem olivat kaukopyhiinvaelluksen kohteita. Yhden arkkhiippakunnan, hiippakunnan, kulttielämää tai nimikkopyhimyksen kautta vaeltajan henkilökohtaiseen hartaudenharjoitukseen liittyivät lähialueille suuntautuneet vaellukset sekä keskipitkät vaellukset Pohjois- ja Keski-Eurooppaan. Yksi näyttelyn ehdottomasti upeimmista esineistä, puurunkoinen kuparilevyillä päällystetty pyhäinjäännöslipas (British Museum), joka on koristeltu *champleve*-emalointitekniikalla, edustaa reklikvaarioiden kauneutta, ja kaikessa upeudessaan esineistöä, jota suomalaisetkin pyhiinvaeltajat saattoivat ihastella matkoillaan.

Lipas on valmistettu Limonegin (Ranska) alueella 1200-luvulla, ja siinä kuvataan itämaantietäjien matkaa kunnioittamaan vastasyntynyttä Jeesus-lastaa. Lipas on sijoitettu näyttelytilassa rauhalliseen ”kappeliin” ja sen uskotaan sisältäneen pyhäinjäännöksen kolmen kuninkaan alttarilta Kölnin tuomiokirkosta.

Roomasta ja Lähi-idästä peräisin olevan näyttelyesineistön kohdalla antiikin tutkija terästyy. Roomahan oli yksi katolisen kirkon kolmesta pyhiinvaelluskohteesta siellä sijainneiden apostolien Pietarin ja Paavalin hautojen vuoksi. Myöhemmin pyhiinvaelluskohteiksi lisättiin San Giovanni in Laterano, San Lorenzo fuori le mura, Santa Maria Maggiore, Santa Croce in Gerusalemme sekä San Sebastiano fuori le mura -kirkot. Syntyi seitsemän kirkon reitti, joka oli määrä kiertää yhden päivän aikana, alkaen aamusta ja päättyen illalla vesperiin. Keskiajalla Roomassa vierailneiden suomalaisten joukkoon lukeutuivat kirkollisten toimien hoitajien lisäksi myös sellaisia, jotka saapuivat kaupunkiin yksinomaan pyhiinvaellustarkoituksessa.

Keskiaikaisia pyhiinvaelluskohteita ja reittejä valottavaa karttaa tarkastellessani, mietin, miten suuri vaikutus vuodenajoilla ja liikkumisvälineillä sekä teiden, kulkureittien verkostolla ja niiden varrella tarjotuilla palveluilla on saattanut olla. Matkantekokin oli toisinaan vaivalloista ja vaarallista. Pyhiinvaellusreittien verkosto paljastaa myös vaellusten sosiaalisen merkityksen. Pyhiinvaellukset nykypäivänäkin kulkevat yhä edelleen samoja reittejä. Osalle vaeltajista se on matka menneisyyteen, historiaan, ehkä jopa seikkailu. Monet näyttelykävijöistä tutustuivatkin varsin hartaasti pyhiinvaeltajien varusteisiin ja yöpymiskäytänteisiin. Varusteista mainittakoon eri aikakausilta näyttelyesineinä terrakotasta valmistetut juomapullot, pyhiinvaelluspasseit ja -sauvat.

Suomalaisista pyhiinvaeltajista on säilynyt kirjallisia lähteitä vasta myöhäiskeskiajalta, 1300- ja 1400-luvuilta, vaikka pyhiinvaellusperinne oletettavasti

kotiutui tänne jo kristillistämisen yhteydessä 1100- ja 1200-luvuilla. Pyhiinvaellukset kohottivat vaeltajan yhteiskunnallista arvostusta, mistä esimerkkeinä mainitaan hautalöydöt Ruotsista ja Tanskasta. Pyhiinvaellusmerkkejä kiinnitettiin vainajan rinnalle, ja ne haudattiin hänen kanssaan. Näyttelyesineistössä onkin kaunis syyrialainen lasiampulli, joka ilmeisesti sisälsi pyhimyksen jäänteiden kanssa tekemisissä ollutta, pyhitettyä vettä tai öljyä (British Museum).

”Matka pyhälle paikalle on kuulunut ja kuuluu edelleen suurimpaan osaan maailman uskontoja. Jumalten palvontapaikoille tai kuolleiden haudoille tehtiin vaelluksia jo ennen kristinuskoa. Katolisella keskiajalla käynti pyhässä tilassa tarkoitti toivioletkeä taivaallisen välittäjän, eli pyhimyksen, haudalle tai pyhäinjäännösten, reliikkien, luo. Pyhä paikka loi suoran yhteyden jumalalliseen, pyhimyksen haudalla taivas kosketti maata. Pyhä kokemus lieneekin ollut yksi tärkeimmistä vaelluksille vetävistä seikoista. Syitä toivioletkille oli kuitenkin yhtä paljon kuin vaeltajiakin, eivätkä kaikki motiivit liittyneet hartauden harjoittamiseen. Halu kunnioittaa läheiseksi tunnettua pyhimystä, avunpyyntö tai kiitollisuus, kirkon opetukset, aneet tai syntien anteeksi anominen olivat myös tärkeitä syitä lähteä matkaan. Toisaalta seikkailunhalu, kirkkojen ja relikvaarioiden kauneus sekä arjesta irtaantuminen houkuttelivat joitakin matkaajia tien päälle (s.7-8)” Lainausta on Sari Katajala-Peltomaa, Christian Krötzelin ja Marjo Meriluoto-Jaakkolan toimittamasta ansiokkaasta ja suositeltavasta kirjasta *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla*, SKS, 2014. Tämän parempaa selitystä sille, miksi myös suomalaiset lähtivät ja lähtevät yhä pyhiinvaellusmatkoille ei tarvitse etsiä.

# Uutta kirjallisuutta

*Koonnut Katja Varakas*

## Alkuperäistekstien suomennoksia

Puhtauden veljet (*Rasa 'il Ikhwán al-Safá*),  
*Eläinten oikeudenkäynti* suom. Janne  
Mattila, Basaam books 2015.

## Tietokirjallisuutta

Markku Kaskela ja Tomi Kontio: *Puhuvan  
talon tarinoita, La dolce vita*. Avain 2015.

Jukka Korpela: *Länsimaisen yhteiskunnan juu-  
rilla. Jumalan laista oikeusvaltion syntyyn*,  
Gaudeamus 2015.

Jaakko Hämeen-Anttila - Venla Rossi: *Nä-  
lästä nautintoihin*, Otava 2015.

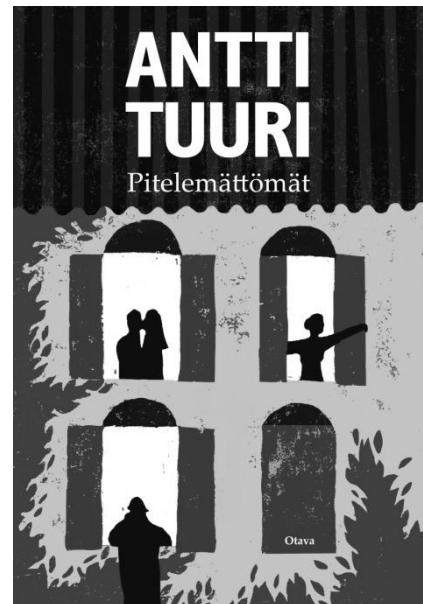
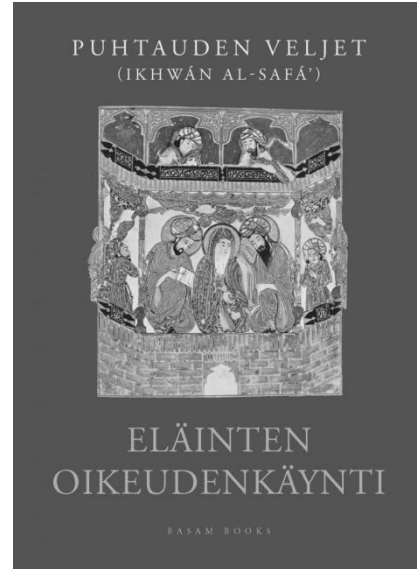
Raija Sollamo & Mika Pajunen (toim.): *Kuol-  
leenmeren kadonnut kansa, Qumranin kir-  
joituksia*, Gaudeamus 2015.

Liisa Väisänen - Marco Peretto: *Mitä symbolit  
kertovat, Taidetta pintaa syvemältä*, Kir-  
japaja 2015.

## Romaanit ja jännitys

Antti Tuuri: *Pitelemättömät*, Otava 2015

Vera Vala: *Tuomitut*, Gummerus 2015.



*Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjoista pyydetään ilmoittamaan Folium Classicumin toimitussihteerille Katja Varakalle (katja.varakas@helsinki.fi).*



# SYKSYN 2015 TAPAHTUMIA

## KFY:n kokoukset

Ti **6.10.** klo 18 Martti Leiwo pitää esitelmän aiheenaan *Suoraa puhetta kirjeissä – kirjeenkirjoittajia Egyptin antiomaassa*. Helsingin yliopiston päärakennus, sali 21 (Fabianinkatu 33), Helsinki.

## Muita tilaisuuksia

Ma **5.10.** klo klo 18.00 FT Hanna-Riitta Toivanen-Kola esitelmöi aiheenaan *Kätkeyt tiilet – Anatolian ja Armenian keskiaikaiset kirkot ja luostarit*. Ateenan-instituutin ystävät ry:n esitelmätilaisuus. Tieteiden talo sali 505 (Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki).

Ti **13.10.** klo 18.15 FT Marika Räsänen pitää esitelmän aiheesta *Poliittinen Tuomas – Tuomas Akvinolaisen kultti ja paavin kuuria*. Villa Lanten ystävät ry:n esitelmätilaisuus. Helsingin yliopiston päärakennus, auditorium XII (Unioninkatu 34), Helsinki.

Ke **11.11.** klo 18.15 Jaakko Ignatius ja Andreo Larsen esitelmöivät aiheesta *Sibelius Roomassa*. Villa Lanten ystävät ry:n esitelmätilaisuus. Helsingin yliopiston päärakennus, auditorium XII (Unioninkatu 34), Helsinki.

Ma **19.11.** klo 18.00, FM Maarit Nieminen esitelmöi *bysanttilaisesta Ateenasta*. Ateenan-instituutin ystävät ry:n esitelmätilaisuus. Tieteiden talo Sali 505 (Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki).

## Symposionit ja näyttelyt

**31.10** *Gestures and performances in ancient and medieval Greek art and literature symposion*. Tieteiden talo (Kirkkokatu 6, Helsinki), sali 505.

Lisätietoja: [satama@finninstitute.gr](mailto:satama@finninstitute.gr) tai [tapahtumat@finninstitute.gr](mailto:tapahtumat@finninstitute.gr).

**26.9.2015–27.3.2016** *Gladiattorit kuolema ja voitto Colosseumilla* -näyttely Espoon Kaupungin museossa (KAMU) Espoon kaupunginmuseo Ahertajantie 5, Tapiola Espoo. Näyttelyyn liittyvän luentosarjan ohjelma:

**30.9. klo 18:** Professori emeritus Paavo Castrén: Kansansuosikit ja eliitin idolit keisariajan Roomassa

**7.10. klo 18:** Professori emeritus Jaakko Frösen: Leipää ja sirkushuveja toisessa Roomassa, Konstantinopolissa

**14.10. klo 18:** Dosentti Marja-Leena Hänninen: Roomalaisen naisen elämä Colosseumin valmistumisen aikoihin

**21.10. klo 18:** Dosentti Jorma Kaimio: Etruskien kisat

**28.10. klo 18:** FT Eeva-Maria Viitanen: Vaaleja, värssyjä ja vitsailua antiikin Pompeijin seinäkirjoituksissa

**4.11. klo 18:** Dosentti Joonas Sipilä: Rooman armeija sodassa - he autoittavat maan ja kutsuvat sitä rauhaksi

Muita tilaisuuksia ja näyttelyitä koskeviin ohjelmätietoihin saattaa tulla muutoksia *Foliumin* painatuksen jälkeen.

